

«Vi må aldri glemme...»

Holocaustdagen som arena for erindring om
utryddelsen av de europeiske jødene blant
skoleungdom i Norge

AV MARITA NYGÅRD

«Den som ikke husker historien, må leve den om igjen» er et sitat som ofte gjentas og parafraseres under markeringer til minne om jødeforfølgelsene og Holocaust. Sitatet formidler et budskap om at kunnskap om fortiden er nødvendig hvis man skal kunne bygge en fremtid hvor betingelsene for fortidens urettferdighet og overgrep er eliminert. Ved flere anledninger de siste 20 årene har skolens rolle som formidler og forvalter av erindringen om Holocaust blitt trukket frem, ofte med en forståelse av at elever, ved å ha kunnskap om denne historiske hendelsen, vil tilegne seg visse holdninger og verdier. Denne artikkelen utforsker den kalendariske og rituelle erindringen om Holocaust ved å se på markeringen av Holocaustdagen for skoleelever i Norge. Ved etableringen av Holocaustdagen i Norge i 2002 ble skolen trukket frem som en sentral aktør i gjennomføringen av minnedagen, og Holocaustdagen ble trukket frem som et utgangspunkt for å utvikle felles verdier og holdninger, samt bidra i det samtidige antirasistiske arbeidet i Norge.

Nøkkelord: Kollektiv erindring, Holocaustdagen, ritualer, utdanning

1. INNLEDNING

«Vi håper at dagen kan bidra til at hele befolkningen, og særlig unge mennesker, stadig blir minnet om verdien av disse rettighetene og hvilken relevans disse har for oss i Norge i dag. Vi har et ansvar for at

Holocaust aldri må glemmes.» – Kjell Magne Bondevik: tale ved markering av Holocaustdagen 27. januar 2002.

Holocaustdagen, 27. januar, ble i 2005 innført av FN som den internasjonale minnedagen over utryddelsen av de europeiske jødene, og blir markert på datoen for frigjøringen av døds- og konsentrasjonsleiren Auschwitz. Flere europeiske stater startet imidlertid å markere datoen flere år tidligere, og i Norge ble den første offisielle markeringen av Holocaustdagen gjennomført i 2002. I Norge skiller Holocaustdagen seg fra tilsvarende minnedager for forfølgelsen og utryddelsen av de europeiske og norske jødene blant annet ved å rette søkelyset mot skolens rolle i implementeringen og gjennomføringen av minnedagen.

Skolens rolle knyttet til *minnet*, og særlig kunnskap, om Holocaust trekkes frem og debatteres til stadighet¹, og skolens undervisning om Holocaust har vært forskningsobjekt ved flere anledninger, blant annet ved analyser av innholdet i lærebøker (Syse 2016; Fondevik 2002; Hellstrand 2007). Forskningen har imidlertid så langt ikke inkludert erindringsarbeidet som foregår utenfor skolens historietimer. Denne artikkelen utforsker gjennomføringen av kalendariske minnedager og ritualer i skolen gjennom en studie av Holocaustdagen. Forskning på den kollektive erindringens funksjon trekker frem ritualets særegenhet og viktighet som en emosjonell og performativ forankring av opplevelsen av en delt fortid (Assmann 2008; Connerton 1989; Grønstad 2013). Hva ligger bak ønsket om en slik erindringspraksis, og hvordan har dette blitt gjennomført i skolen?

Denne artikkelen baserer seg på funnene gjort i arbeidet med masteroppgaven «*Vi må aldri glemme...*» *Kalendariske minnemarkeringer om jødeforfølgelsene og Holocaust i Norge* (Nygård-Wahl 2018). Del 2 gir en kort gjennomgang av forskning på kollektiv og kalendarisk erindring, og del 3 gir et historiografisk overblikk over den kollektive erindringen

¹ Et eksempel er debatten som raste i forkant av innføringen av Kunnskapsløftet, skoleformen som ble gjennomført i 2006. Se eks: Nikolaisen 2005(a,b); Paulsen 2005. En slik debatt ble igjen fremtredende høsten 2018 da skisser til nye læreplaner i fagfornyelsen ble gjort tilgjengelig for innspill. Se eks: Leder VG 2018; Lillo–Stenberg 2018; Myksvoll, 2018; Nielsen, 2018

om andre verdenskrig og Holocaust i etterkrigsårene og frem til i dag, samt hvordan Holocaustdagen ble etablert som en årlig minnedag i Norge. Del 4–6 presenterer artikkelens funn først med en gjennomgang av Holocaustdagens plass i norske skoler, samt en analyse av markeringene som gjennomføres ved Nordsjøfartmuseet i Telavåg og Falstadsenteret på Ekne. I del 7 drøftes artikkelens funn med utgangspunkt i Beutelsbach-konsensusen og diskuterer hvorvidt markeringene av Holocaustdagen bærer i seg det samfunnsnyttige potensialet som de er tiltenkt.

2. KOLLEKTIV OG KALENDARISK ERINDRING

Kollektiv erindring forstås, i denne artikkelen, som en kollektivt erindret fortidsforståelse som har en identitets- og tilhørighetsskapende effekt på medlemmene av en gitt gruppe, samfunn eller nasjon. Hvordan fortiden forstås har avgjørende betydning for hvordan samfunnet, grupper og individ forstår seg selv og sin samtid. Statsviter og historiker Claudia Lenz (2011:19) understreker hvordan fortellingen om fortiden i den kollektive erindringen «skrives og formidles aldri for fortidens skyld; den inngår alltid i prosjekter for å skape mening, identitet eller holdninger». Fortiden må dermed ha en opplevd relevans i samtiden for at det skal kjennes meningsfullt å bruke tid og energi på forvaltningen og reproduksjonen av minnet. I formidlingen om Holocaust gjøres en slik aktualisering ofte med utgangspunkt i George Santayanas «Den som glemmer historien må leve den om igjen» (Larsen og Nilsen 2018; Nygård-Wahl 2018). Et slikt budskap er blant annet svært eksplisitt til stede i offentlige taler holdt under markeringen av Holocaustdagen på Akershuskaia i Oslo, hvor formaninger om at vi må «aldri glemme...» knyttes til oppfordringer om handling mot urettferdighet i eget samfunn (Nygård-Wahl 2018:84–85).

Den kollektive erindringens livsløp har av kulturviter Aleida Assmann (2008) og egyptolog Jan Assmann (1995) blitt delt inn i to faser: den *kommunikative* og *kulturelle* erindringen. Faseinndelingen forteller hvordan den muntlige erindringen som oppstår i møtet mellom

mennesker (kommunikativ erindring) etter hvert etableres i mer eller mindre faste uttrykk (kulturell erindring). Overgangene mellom den kommunikative og den kulturelle erindringen foregår ifølge J. Assmann (1995:127) mellom 80–100 år etter at den historiske hendelsen har funnet sted og i denne perioden overtas forvaltningen av erindringen og re-presentasjonene av fortiden av eksperter og institusjoner.

Sosiolog Paul Connerton (1989:4–5) argumenterer for hvordan det er via ritualer og markeringer den kollektive erindringen konstitueres, opprettholdes og videreføres. Ritualer defineres av kulturviter og folklorist Kyrre Kverndokk (2007:47) som:

en repetitiv, regelbunden og symbolsk handling som kommuniserer et budskap til dens deltagerne. Men ritualer gjør noe mer enn bare å kommunisere et budskap. Det er vanlig ritualteoretisk oppfatning at ritualer internaliserer en grunnleggende religiøs eller kulturell verdensanskuelse hos det rituelle subjektet. Slik binder ritualer deltagerne til kollektive grunnoppfatninger.

Ritualers format som en formalisert, stilisert og repetitiv seremoni fordrer at deltagerne har nødvendig kompetanse og kunnskap til å følge ritualers rytme. Det er også et viktig premiss at ritualer, som en rekke ekspressive og kroppslige handlinger, synliggjør en tilslutning til ritualers budskap og narrativ (Connerton 1989:44). Denne deltagelsen skiller ritualer fra andre former for uttrykk av kollektiv erindring. Til tross for at ritualer kan være av relativt ny opprinnelse, samt variere tematisk fra år til år, gir ritualers rytme og tidsbestemte repetisjon, ifølge Connerton (1989:45), en opplevelse av kontinuitet og tilhørighet til fortiden. Repetisjon av ritualer skjer ved gitte anledninger, høytider eller fastlagte datoer, eksempelvis årlig, månedlig eller ukentlig. En slik gjentagende gjennomføring av et ritual defineres som *kalendrisk* erindring.

Gjennomføring av ritualer i norske skoler er ikke ukjent praksis, og årlig gjennomføres markeringer som har en rituell dimensjon, herunder lokale og nasjonale merkedager, skolegudstjenester, nasjonaldagen og FN-dagen. *Inkluderende ritualer* hvor «forskjellighet løftes frem og feires som noe positivt» blir i rapporten *Det kan skje igjen – Rapport*

fra kunnskapsdepartementets arbeidsgruppe om rasisme og anti-semittisme (Eidsvåg 2011:49) trukket frem som en inngangsport for å etablere felles verdier på skolen. Rapporten begrunner fellesritualets potensial i skolehverdagen med at: «[fellesritualer] løfter elever og lærere ut av hverdagsligheten og gir livet intensitet og farge». Ritualer i seg selv blir dermed et mål, hvor dets annerledeshet i forhold til den ordinære skolehverdagen gis en egenverdi.

3. ETABLERINGEN AV HOLOCAUSTDAGEN

Den kalendariske erindringen er forutsigbar og inngår som en del av en «livsrytme». Sosiolog Eviatar Zerubavel (1981:70–77) understreker hvordan den kalendariske erindringen sjelden oppstår spontant, men *konstrueres* med formål om å skape samhold og tilhørighet. Holocaustdagen som global minnedag ble innført med bakgrunn i en forståelse av at man ut fra erindringen om denne historiske fortiden kan trekke ut noen universelle verdier, og at disse videre kan bidra til å skape samhold på tvers av nasjoner, og ikke minst på nasjonalt nivå (un.org). I tillegg til Holocaustdagen er det i Norge flere kalendariske minnedager for jødeforfølgelsene og Holocaust (for eksempel deportasjonsdagen 26. nov (1942), unntakstilstand og arrestasjon av jødene i Trondheim 6–7. okt (1942), Krystallnatten 9. nov (1938)). I motsetning til Holocaustdagen, som er innført i et ovenfra-ned perspektiv, har markeringen av disse dagene vokst frem på grasrot-nivå, ofte med initiativ fra privatpersoner eller organisasjoner (Nygård-Wahl 2018).

Holocaust og utryddelsen av de europeiske jødene var lenge et marginalt perspektiv i fortellingen om andre verdenskrig i Norge (Brakstad 2006; Corell 2010; Reitan 2016). Professor i historie Pieter Lagrou (1999:2) trekker frem hvordan det i etterkrigsårene var svært nødvendig med en fortelling om andre verdenskrig som, ved å fremheve nasjonens helter, skapte samhold og vilje til å bygge opp samfunnet etter flere år med okkupasjon og krig. I Norge ble behovet for et heltennarrativ løst ved at fortellingen om overgrepene mot de norske jødene i hovedsak ble ekskludert fra den nasjonale fortellingen om andre verdenskrig (for

eksempler, se: Corell 2010; Geverts & Holmila 2011, Reitan 2016), og at jødernes historie, de gangene den ble fortalt, ble inkludert i den nasjonale heltefortellingen (Brakstad 2006).

I årene som har fulgt den umiddelbare etterkrigstiden, har narrativet i den kollektive erindringen om andre verdenskrig gjennomgått en transformasjon, hvor fortellingen om utryddelsen av de norske og europeiske jødene har tatt stadig mer plass. Høsten 2018 ble denne endringen svært synlig med utgivelsen av Marte Michelets kontroversielle bok *Hva visste hjemmefronten* (for eksempler se: Aronsen og Østbø, 2018; Bru-land, 2018; Moland 2018; Michelet 2018; Grünfeld, 2018; Tangestuen, 2018). *Hva visste hjemmefronten* synliggjør en trend som slår sprekker i det patriotiske narrativet som har vært en bærebjelke i fortellingen om andre verdenskrig i Norge (Eriksen 1995; Corell 2010). Fortellingen om andre verdenskrig som moralsk veiviser og identitetsgrunnlag har med dette endret karakter, men det hersker uenighet rundt hvor omfattende denne endringen har vært (for eksempler, se: Reitan 2016; Geverts & Holmila 2011; Corell 2010; Fure 2014; Levy & Sznajder 2002). Historiker Jon Reitan (2016:209) argumenterer for at det i den kollektive erindringen om Holocaust i Norge har etablert seg en nasjonal «skylddiskurs» hvor den opplevde moralske forpliktelsen til erindring har endret seg: «Ved å løfte fram kollaborasjonen og det særnorske medansvaret, så har også Holocaust i større grad blitt et nærværende og alltid aktuelt tema, fullt av etiske krav til å trekke lærdommer av historien og bli demokratiske medborgere». Dette ekskluderer likevel ikke heltefortellingene i samtidens narrativ (Lenz 2011).

Med minnemarkeringer som utgangspunkt for en kollektiv erindring om Holocaust i Norge, er det ikke aktuelt å definere det samtidige narrativet som en skylddiskurs. Budskapet om å trekke *lærdom* fra historien og *aldri glemme* gjennomsyrrer markeringene, og det har ved flere anledninger blitt trukket frem at også nordmenn var involvert i overgrepene mot de norske jødene. Det selvkritiske perspektivet fremstår imidlertid mer som en «inspirasjon» for at dagens borgere skal oppføre seg bedre, enn at man som samfunn bærer byrden av forfedrenes handlinger (Nygård-Wahl 2018:55).

Markeringene av Holocaustdagen startet i kjølvannet av konferansen *The Stockholm International Forum on Holocaust Education, Remembrance and Research*, kjent som Stockholm-konferansen, i 2000. Her deltok representanter for 46 ulike nasjoner, og Stockholm-deklarasjonen, hvor det blant annet ble oppfordret til innføringen av en årlig minnedag for Holocaust, ble signert (Stockholm International Forum: A, B). Stockholmdeklarasjonen danner i dag grunnlaget for International Holocaust Remembrance (IHRA) (tidligere ITF: The International Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research) hvor Norge har vært medlem siden 2003 (holocaustremembrance.com: A). IHRA gjennomfører årlig en kartlegging av hvordan Holocaustdagen markeres globalt hvorpå de ulike markeringene publiseres på deres nettsider (holocaustremembrance.com: B). I Norge har HL-senteret (Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter) ansvar for denne rapporteringen. Også andre overnasjonale organisasjoner og institusjoner som EU, Europarådet og FN oppfordrer til at minnedagen skal markeres nasjonalt (Kaiser og Storeide 2018; coe.intl).

Historikerne Daniel Levy og Natan Sznaider (2002:100) forklarer motivasjonen for innføringen av en felleseuropeisk kollektiv erindring om Holocaust med 1990-tallets politiske ustabilitet i Europa. Urolighetene og folkemordet på Balkan avdekket et behov for å etablere et felles verdigrunnlag, og Levy og Sznaider fremhever at minnet om Holocaust i denne sammenhengen kunne utgjøre et viktig fundament. Historikerne Wolfram Kaiser og Anette H. Storeide (2018) argumenterer imidlertid for at Holocaust som unik historisk hendelse har fått mindre plass i den felleseuropeiske erindringen etter inkluderingen av flere øst-europeiske stater i EU i 2004, men at Holocaust benyttes som et tilnærmet universalisert eksempel i undervisning for å forebygge rasisme, antisemittisme og folkemord.

Det var imidlertid ikke internasjonale strømninger alene som bidro til at Norge den 27. januar 2002 markerte Holocaustdagen for første gang. Initiativet til den nasjonale markeringen kom i Stortingets spørretime den 7. februar 2001 fra daværende leder for KrF, Kjell

Magne Bondevik (stortinget.no). Bondevik argumenterte for innføringen av minnedagen ved å trekke frem det rasistisk motiverte drapet på 15 år gamle Benjamin Hermansen på Holmlia i Oslo den 26. januar 2001. Under talen han holdt på Akershuskaia den 27. januar 2002 viste Bondevik igjen til drapet på Hermansen og understreket minnedagens antatte preventive virkninger mot blant annet rasistiske holdninger (regjeringen.no: C).

I *Handlingsplan mot rasisme og diskriminering (2002–2006)*, som ble lansert i juli 2002, ble det understreket at Holocaustdagen skulle markeres årlig i Norge, og videre at grunnskolen var forpliktet til å markere dagen «For å styrke det holdningsskapende arbeidet» (s. 25). Handlingsplanen slo videre fast at det på Holocaustdagen skulle deles ut en pris til en skole som «har utmerket seg i innsatsen mot rasisme og diskriminering». Prisen er i dag kjent som Benjaminprisen, til minne om Benjamin Hermansen, og har blitt delt ut årlig siden 2003 i tidsrommet rundt Holocaustdagen. Holocaustdagen i Norge ble dermed fra initieringen ansett som noe eksplisitt «mer» enn å minnes utryddelsen av de europeiske jødene. Koblingen mellom Holocaustdagen og det antirasistiske arbeidet synliggjør en tilnærming til erindringen om Holocaust med søkelyset rettet mot universelle verdier heller enn den realhistoriske fortiden, og kan dermed vitne om en universalistisk historieforståelse. Historiker Odd-Bjørn Fure (2014:44) understreker at den universalistiske historieforståelsen som ideal er frigitt nasjonale grenser, og argumenterer for at en rendyrket universalistisk erindring ikke eksisterer ettersom det er nettopp de nasjonale rammene som utgjør bærebjelkene for forskning på og erindring om Holocaust.

Lenz (2014:93–95 i Bauerkämper mfl.) understreker hvordan minnet om Holocaust kan ha gjennomgått en universaliseringsprosess, selv om erindringen hovedsakelig foregår innenfor nasjonale rammer. Lenz argumenterer for at det er hvorvidt erindringen av Holocaust oppleves relevant og viktig i samtiden som utgjør pekepinnen på om minnet om Holocaust kan kategoriseres som universelt. Den universelle erindringen kan med utgangspunkt i dette forstås med at fortellingen om fortiden løsrives fra sin opprinnelige kontekst og sees i sammenheng

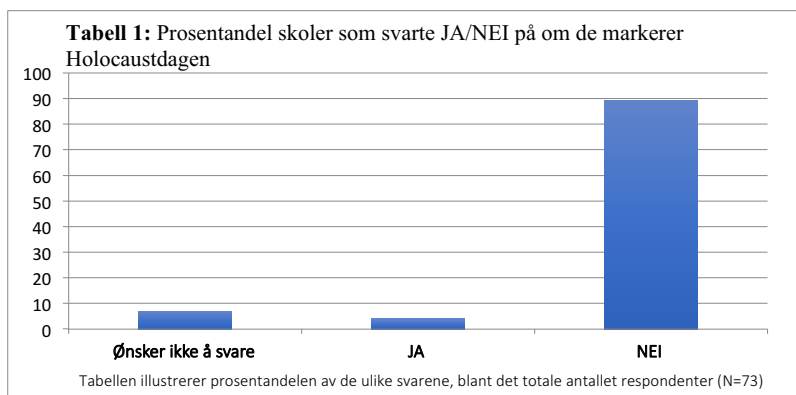
med utfordringer i dagens samfunn, hvorpå kunnskap om fortiden forstås som et utgangspunkt for å møte, håndtere og eventuelt løse disse utfordringene. Levy og Sznajder (2002:101) trekker frem at i den europeiske *kosmopolitiske* erindringen er ikke Holocaust kun ansett som fortid, men en mulig fremtid hvor slike overgrep «can happen to anyone, at anytime, and everyone is responsible». Denne forståelsen av Holocausts relevans i samtiden er svært eksplisitt til stede i oppfordringene til å markere Holocaustdagen nasjonalt, og ikke minst i norske skoler.

4. HOLOCAUSTDAGEN I NORSKE SKOLER

Ved utløpet av *Handlingsplan mot rasisme og diskriminering (2002–2006)* forsvant skolens formelle forpliktelse til å markere Holocaustdagen. I januar 2011 ble Eidsvåg-rapporten *Det kan skje igjen – rapport fra Kunnskapsdepartementets arbeidsgruppe om antisemittisme og rasisme i skolen* overlevert daværende kunnskapsminister, Kristin Halvorsen. Rapporten ble bestilt etter at det våren 2010 ble avdekket omfattende antisemittisme i Osloskolen, og skulle «komme med forslag om hvordan vi kan bekjempe antisemittisme og rasisme i skolen» (Eidsvåg mfl. 2011:9). Et av tiltakene som ble foreslått innført var at markeringen av Holocaustdagen igjen skulle gjøres obligatorisk i norske skoler. Som i handlingsplanen 9 år tidligere, ble det fremhevet at minnet om Holocaust var et viktig ledd i det antirasistiske arbeidet i Norge (ibid:45/49). Selv om rapporten fremhever Holocausts særstilling som historisk hendelse, understreker den at minnet om Holocaust er viktig i arbeidet mot rasisme og fordommer. Det er altså nettopp det universelle og kosmopolitiske perspektivet som løftes frem i argumentasjonen for hvorfor markeringen av Holocaustdagen vil være nyttig.

Til tross for Eidsvåg-rapportens oppfordring til markering av Holocaustdagen, er et slikt tiltak fraværende i regjeringens *Handlingsplan mot antisemittisme 2016–2020*. Norske skoler er således per 2019 ikke forpliktet til å markere Holocaustdagen. Betyr dette at de ikke markerer dagen? I «*Vi må aldri glemme ...*» (Nygård-Wahl:2018) ut-

forsket jeg blant annet dette. Hypotesen var at ettersom Holocaustdagen i flere år hadde vært «obligatorisk», og senere oppfordret til, kom jeg til å finne at flere skoler hadde etablert tradisjoner for å markere dagen. Resultatene viste at av 73 kommunale ungdomsskoler i Trondheim, Oslo og Bergen var det kun tre som hadde en kalendarisk erindrings-tradisjon knyttet til Holocaustdagen og 65 av de 73 skolene markerte ikke dagen. Det er imidlertid viktig å understreke at en manglende felles skolemarkering ikke betyr at dagen ikke markeres i klasserommene eller ved andre arenaer. Funnene er illustrert i Tabell 1.

Det eksisterer imidlertid andre institusjoner og organisasjoner som markerer Holocaustdagen og som inviterer skoler til å både delta og bidra i markeringen. Et eksempel er HL-senteret i Oslo, som, i tillegg til å stå ansvarlig for den offisielle markeringen på Akershuskaia, utarbeider nettbaserte undervisningsopplegg og inviterer enkelte skoler til å delta på undervisning. Stiftelsen Arkivet i Kristiansand har siden 2006 invitert nærliggende ungdomsskoler til en felles markering av Holocaustdagen i regi av stiftelsen (notis Fædrelandsvennen 2006). Stiftelsen Espeland Fangeleir har siden 2013 invitert til åpen markering av Holocaustdagen i den gamle fangeleiren som ligger i Arna utenfor Bergen, og i 2019 gjennomførte de i samarbeid med Raftostiftelsen et undervisningsopplegg for 450 elever fra ulike ungdomsskoler i Bergen

i forbindelse med Holocaustdagen (Saaveda 2019). Felles for disse markeringene er at de foregår utenfor skolen og for utvalgte klasser.

Det følgende er et nærblikk på markeringen av Holocaustdagen slik den gjennomføres på Falstadsenteret på Ekne utenfor Trondheim, og på Nordsjøfartsmuseet (NSFM) i Telavåg utenfor Bergen. Både Falstadsenteret og NSFM er institusjoner som til daglig forvalter minnet om andre verdenskrig og Holocaust via museumsutstillinger og formidling rettet mot blant annet elever i skolen.

5. HOLOCAUSTDAGEN PÅ FALSTADSENTERET

Stiftelsen Falstadsenteret ble opprettet i 2000 og flyttet i 2006 inn i Falstadbygningen. Under okkupasjonen fungerte Falstad som fangeleir både for politiske fanger, norske jøder og internasjonale fanger (falstadsenteret.no: A). Senteret er i dag ett av Norges syv freds- og menneskerettighetsentre som får støtte fra Kunnskapsdepartementet for sin virksomhet med demokrati- og menneskerettighetsundervisning (regjeringen.no: B). Den 27. januar 2006, allerede før den offisielle åpningen av Falstadsenteret, inviterte senteret, i samarbeid med Jødisk Museum i Trondheim, til en offentlig markering av Holocaustdagen. Samarbeidet varte til 2011 og markeringene i denne perioden varierte i utforming, men hadde til felles at de var rettet mot et generelt publikum (Nygård-Wahl 2018:89). Siden 2011 har imidlertid Falstadsenteret markert Holocaustdagen i samarbeid med Sund Folkehøgskole. Folkehøgskolen beskriver seg selv som en samfunnsengasjert skole, som forplikter seg til bærekraftig utvikling og internasjonal solidaritet (sundfhs.no).

I anledning Holocaustdagen bidrar elever ved folkehøgskolens FN-linje både i planleggingen og gjennomføringen av markeringen. Resten av skolens elever deltar i forkant av markeringen på et «lørdagsseminar», hvor elevene ved FN-linjen, enten alene, eller i samarbeid med Falstadsenteret, holder foredrag som forbereder elevene på gjennomføringen av Holocaustdagen. Foredragene har ved flere anledninger omhandlet Holocaust og hendelsene i Falstadleiren, men har også tematisert dagsaktuelle emner og arbeidet med å aktualisere Holocaust

i et samtidig perspektiv (Thompson 2019). Aktualiseringen av Holocaust har også vært fremtredende ved gjennomføringen av minnedagen, både ved å eksplisitt trekke paralleller til samtiden, men også ved å invitere elevene til å reflektere rundt hvorfor det er viktig at dagen markeres i dag (Nygård-Wahl 2018:93–94).

Markeringen av Holocaustdagen ved Falstadsenteret har et mer eller mindre fast uttrykk, med mindre variasjoner både i varighet og tematisk vinkling. Markeringen starter med en historisk introduksjon om Falstadleiren, Holocaust i Norge og utryddelsen av de europeiske jødene ved en representant fra Falstadsenteret. Etter introduksjonen arbeider elevene i grupper på forhåndspåmeldte verksteder, som i varierende grad tematiserer Holocaust eller dagsaktuelle spørsmål og utfordringer hvor paralleller til Holocaust implisitt eller eksplisitt trekkes. Noen av verkstedene har videre vært praktisk utformet hvor elevene skal produsere eksempelvis film, bilder, tekst, dikt og lignende (Nygård-Wahl 2018:93–94). De senere årene har elevene ved FN-linja på Sund Folkehøgskole overtatt stadig mer av ansvaret for gjennomføringen, og i 2019 hadde elevene selv ansvaret for utformingen og gjennomføringen av alle verkstedene (Thompson 2019). Det blir med dette elevene selv som definerer hvordan Holocaustdagen skal forstås og hvordan (og om) denne historiske fortiden skal settes i sammenheng med utfordringer man møter i samfunnet i dag. Det er imidlertid et gjennomgående trekk at verkstedene på ulike måter har tematisert emner som i varierende grad kan kobles tematisk til Holocaust (program 2011–2017). Markeringens tematiske diversitet synliggjør en universalistisk tilnærming hvor Holocaust settes i sammenheng med andre hendelser og prosesser for å skape et engasjement for samtiden.

Etter verkstedene fortsetter markeringen med fakkeltog og appeller ved retterstedet i Falstadskogen hvor 200 fanger ble drept i 1942–43 (falstadsenteret.no: B). Denne delen av markeringen er åpen for alle som ønsker å delta, men det er få deltagere utover elevene fra Sund Folkehøgskole (Thompson 2019). Under seremonien i Falstadskogen bidrar Falstadsenteret med praktisk organisering mens det er elevene fra Sund som står for gjennomføringen med en eller flere elever som holder appell.

Fakkeltøget og minneseremonien i Falstadsbogen synliggjør en bevegelse over i et tradisjonelt minneritual. Lokasjonen kombinert med det performative ritet bidrar til en emosjonell forankring av erindringen.

Konstruksjonen av markeringen med både aktualiserte verksteder og en mer tradisjonell minneseremoni begrunnes med et ønske om at minnedagen skal utgjøre noe mer enn et ritual. Markeringens struktur synliggjør et ønske om å finne en balansegang mellom det universelle narrative hvor Holocaust sees som et utgangspunkt for å trekke paralleller til utfordringer i egen tid, og det å minnes den partikulære og unike historiske hendelsen som Holocaust tross alt var (Nygård-Wahl:90). Selv om markeringen på Falstad tar utgangspunkt i den lokale og til dels nasjonale fortiden settes dette i en global sammenheng ved gjennomføringen av verkstedene. Målet for markeringen blir dermed noe som strekker seg forbi de nasjonale og historiske rammene for erindringen.

Kverndokk (2006:188–192) understreker at dersom et minneritual skal oppleves meningsfullt, må deltagerne være en del av det erindringsfellesskapet som markeringen har sprunget ut fra. Han trekker frem at gjennomføring av «kunnskapsarrangement», som eksempelvis foredrag, i forkant av mer ritualiserte minnemarkeringer kan bidra til å skape et slikt erindringsfellesskap. Lørdagsseminaret og verkstedene som gjennomføres på Falstadsenteret kan, med bakgrunn i dette, sees som et forsøk på å etablere et slikt felles forståelsesgrunnlag for Holocaustdagens *betydning*. En slik prosess kan i forkant av denne markeringen være nødvendig, ettersom elevene kun deltar på markeringen én gang. Påfølgende år har skolen fått nye elever og dermed nye deltagere under markeringen. En kollektiv forståelsesramme for markeringens symbolske betydning må dermed etableres på nytt hvert år. Dette betyr også at til tross for at markeringen som sådan er kalenderisk, vil den ikke etableres som en årlig tradisjon blant elevene.

6. HOLOCAUSTDAGEN PÅ NORDSJØFARTMUSEET

At elevene kun deltar i minnemarkeringen en gang er også tilfelle for den neste markeringen som utforskes. Hvert år inviterer Nord-

sjøfartsmuseet (NSFM) i Telavåg utenfor Bergen 7. klassingene i nærliggende kommuner til markering av Holocaustdagen. NSFM har sitt historiske utspring i den norske okkupasjonshistorien, og har utstillinger om båttrafikken mellom Norge og Storbritannia, med fokus på overgrepene som skjedde i Telavåg i 1942. Museet ble åpnet i 1998 og har siden 2005 vært en del av Museum Vest. På Sotra utenfor Bergen var Telavåg sentralt for englandsfarten under okkupasjonen av Norge. I 1942 ble tettstedets funksjon avdekket, og i et sammenstøt mellom tyske soldater og kompani Linge, ble to tyske soldater drept. Som en represalie ble Telavåg jevnet med jorden og innbyggerne internert. Alle menn over 16 år ble sendt til fangenskap i Tyskland, hvor de som overlevde fangenskapet ble værende til frigjørelsen, mens kvinnene og de yngre barna ble internert på Framnes folkehøgskole frem til løslatelse i 1944 (Gurandsrud 2006: 35–37). Museets tematiske utgangspunkt har med dette ingen direkte tilknytning til utryddelsen av de europeiske jødene under andre verdenskrig, men har til tross for dette markert Holocaustdagen siden 2003 (Nygård-Wahl 2018:92).

Til og med 2017 ble markeringen av Holocaustdagen gjennomført tilnærmet daglig i to uker med en total kapasitet på rundt 650 elever i gjennomføringsperioden (invitasjon 2017). I perioden 2004–2017 hadde markeringen en tilnærmet stabil utforming med Anne Frank som gjennomgangsfigur. Valget om å ta utgangspunkt i fortellingen om Anne Frank ble gjort med bakgrunn i et prinsipp om gjenkjennelighet, og antagelsen om at elevene har hørt historien om Anne Frank tidligere (Nygård-Wahl 2018:93). Å benytte en individfortelling som narrativ metode for å utforske fortidens hendelser er et velkjent grep, og formidlingsmetoden kan bidra til at elevene trenes i perspektivtaking og empati. *Anne Franks Dagbok* ble for første gang publisert i 1947, og oversatt til en rekke språk utover 1950-tallet. Dagboken, det senere teaterstykket og etter hvert filmenes lange etterliv har ved flere anledninger vært gjenstand for både forskning og debatt, blant annet knyttet til dagbokens potensial til å inspirere til innlevelse og engasjement for overgrepene utført mot de europeiske jødene under andre verdenskrig (for eksempler, se: Reitan 2016; Novick 2001; Alexander 2016; Wertheim 2012).

Historiker Peter Novick (2001:117–121) argumenterer for at en *universalisering* av individet Anne Frank var essensiell både for bokens og stykkets enorme popularitet. Novick argumenterer imidlertid for at denne universaliseringen ikke utelukkende ble *påført* Anne Franks fortelling med omskrivninger og utelatelser, da Anne Frank selv i utgangspunktet uttrykte en marginal jødisk identitet. Sosiolog Jeffrey Alexander (2016:6) understreker i forlengelsen av dette at det var *jenta* Anne Frank og ikke *jøden* Anne Frank publikum identifiserte seg med og trekker videre frem at dette misforholdet i identifiseringen medførte utfordringer for publikum å gjøre en kobling mellom Anne Frank og utryddelsen av de europeiske jødene.

Lignende mekanismer kan spores i erindringer som omkranser Trondheims-jenta Cissi Klein. Kleins historie har ved flere anledninger blitt trukket frem som Trondheims parallell til Anne Frank, en sammenligning som også var intendert da hennes historie for alvor ble løftet frem i lyset (Kaiser og Storeide 2019). Cissi Klein var 13 år gammel da hun og hennes familie ble arrestert og internert i Trondheim høsten 1942, hvorpå hun ble deportert og drept i Auschwitz tidlig i mars 1943. Siden 1997 har det vært tradisjon for elevene ved Kalvskinnet skole og senere Birrallee International School å minnes arrestasjonene av jødene i Trondheim med nedleggelse av krans og minnetale ved statuen av Cissi Klein på nasjonaldagen. I talene som holdes under seremonien fremhever elevene likheter mellom seg selv og den jødiske jenta, noe som, i likhet med formidlingen rundt Anne Frank, fører til at det partikulært jødiske ved Kleins historie havner i bakgrunnen (Nygård-Wahl 2018:47–51).

Introduksjonen om Anne Frank ble på NSFM i perioden 2004–2017 etterfulgt av en lysteningsseremoni hvor elevene skulle «tenna lys for Anne Frank og alle jødane som vart drepne under 2. verdenskrigen». I artikkelen «Tilbake til 2. verdenskrig» som ble publisert i Bergensavisen 27. januar 2015, beskriver journalist Linda Helén Skuggen lysteningsseremonien på følgende måte:

Mens temamusikken til Schindlers liste spiller rolig i bakgrunnen, går to og to syvendeklassinger rolig frem mot et bord dekket av stearinlys. Bak

bordet henger plakater av Anne Frank og Auschwitz. Stille tenner elevene hvert sitt lys, og lister seg tilbake på plass. Ingen sier et ord mens den rolige musikken avtar

Beskrivelsen synliggjør Anne Franks sentrale plassering i markeringens rituelle script, hvor elevene tenner lys på det som fremstår som et slags alter til minne om Anne Frank (se eks Lunde 2004; Pedersen 2007). Minneseremonien foregikk på et relativt tidlig tidspunkt i markeringen, og det blir dermed introduksjonen om Anne Frank og Holocaust som legger føringer for det kognitive fokuset under gjennomføringen av seremonien. Ritualets utforming med stemningsmusikk, lystenning samt en konkret oppfordring til kognitivt fokus, legger til rette for en emosjonell forankring av erindringen. Kverndokk (2007:181–186) analyserte i sitt ph.d.-arbeid skolereiser med Hvite Busser til Polen og Tyskland og fant at det, blant elevene, lå en forventning om at reisen i seg selv skulle gi en indre opplevelse av moralsk utvikling. På reisen deltok elevene i flere minnemarkeringer scriptet av reiseleder eller «tidsvitne» som var med på tur. Kverndokk trekker frem at markeringene ofte ble en arena hvor gråten var en del av det rituelle scriptet, hvorpå elevene kunne oppleve en følelse av mislykkethet dersom de ikke opplevde en like sterk emosjonell bevegelse som sine medelever. Selv om markeringen i regi av Nordsjøfartsmuseet ikke kan sammenlignes med en ukes reise på besøk i konsentrasjons- og utryddelsesleirer i Europa, tilrettelegger lystenningen under seremonien for en tilsvarende performativ og emosjonell forankringen av erindringen.

I forkant av Holocaustdagen 2019 ble markeringen ved NSFM inkorporert som et undervisningstilbud presentert i den nettbaserte undervisningsdatabasen MuLo, som kan gjennomføres i hele januar og februar (mulo.no). Hensikten med utvidelsen er å gi et tilbud som flere elever kan delta på. Den økte kapasiteten førte imidlertid ikke til et høyere antall deltagere, og undervisningsopplegget hadde ved utgangen av februar 2019 nådd rundt 170 elever (Gusland 2019).

Markeringen av Holocaustdagen beskrives som en del av Nordsjøfartsmuseets holdningsskapende arbeid «for demokrati, og mot under-

trykkjing og diskriminering» (Nygård-Wahl 2018:94). I likhet med markeringen på Falstad har minnet om Holocaust også her en tiltenkt samfunnsnyttig funksjon utover å minnes det partikulære, unike og «minneverdige». Likevel er det nettopp det partikulære og unike ved Holocaust som har vært i sentrum under markeringen. Slik markeringen presenteres online (mulo.no), og i korrespondansen med museets ansatte, tilbyr den i liten grad en aktualisering av samtidige utfordringer og temaer. Overføringsverdien og det «holdningsskapende» i markeringen blir med dette langt mer implisitt under markeringen i Telavåg, enn markeringen på Falstad, og elevene blir dermed selv ansvarlig for å reflektere rundt hvordan dette kan ha relevans for dem i et samtidig perspektiv.

7. MINNEMARKERINGER OG SKOLEN – PASSER DET EGENTLIG SAMMEN?

Til tross for at den ritualiserte erindringen om jødeforfølgelsene og Holocaust har liten plass i skolen i dag, synliggjør eksemplene ovenfor at praksisen fremdeles eksisterer. Både markeringen på Falstad og NSFMs inneholder en seremoni med et rituelt script hvor elevene bidrar som performative deltakere. Som tidligere trukket frem, er ritualet fremhevet som en hjørnestein i traderingen av den kollektive erindringen. Dette fordrer imidlertid at man på forhånd er inkludert i det erindringsfellesskapet som ritualet er et uttrykk for, og at man har tatt et aktivt valg om å gi sin tilslutning til det budskapet som formidles under ritualet. I forlengelsen av det kan man undres over hvor sterkt erindringen om fortiden forankres gjennom ritualet dersom man ikke har grunnleggende kjennskap til erindringsfellesskapet på forhånd? Og kan man gi sin tilslutning til ritualets budskap dersom man ikke har noe reelt valg om hvorvidt man skal delta i ritualet eller ikke?

Et annet viktig spørsmål å stille om gjennomføringene av slike minneritualer i skolen er hvorvidt koblingen mellom erindringen om fortiden og utviklingen av holdninger og verdier er en naturlig slutning. I 1976 ble det gjennomført en konferanse om medborgerskapsundervisning i Beutelsbach i Tyskland. Utfallet av konferansen var en konsensus om hvordan man skulle nærme seg undervisning om demokrati og

medborgerskap på en slik måte at elevene ble trent i demokratisk kompetanse uten at lærerne fikk for stor makt til å påvirke elevenes politiske syn. Konsensusen danner i dag grunnlaget for demokrati- og medborgerskaps-undervisningen i Tyskland og består av tre ulike komponenter: 1) man skal ikke emosjonelt overvelde elevene, 2) kontroversielle emner skal behandles som dette også i klasserommet og 3) elevene skal trenes i å analysere politiske situasjoner og sine egne interesser (Reinhardt 2016).

I henhold til det Beutelsbach-konsensusen argumenterer skal man ikke overraske eller overvelde elevene når de ikke er forberedt, selv om en slik overraskelse kan bety at man kan klare å overbevise dem om å tilegne seg «gode» holdninger og verdier. Å overvelde elevene emosjonelt vil hindre dem fra å gjøre egne veloverveide refleksjoner og dermed grense mot indoktrinering. Det blir videre fremhevet at indoktrinering på ingen måte er forenelig med undervisning i et demokratisk samfunn der elevene skal trenes i å forme og utvikle egne meninger (lpb-bw.de).

Som Kverndokk (2007:182) trekker frem, er det nettopp det emosjonelle og moralske aspektet som adresseres ved gjennomføringer av minnemarkeringer. I disse situasjonene kan det også oppleves svært viktig for elevene å føle de «riktige» følelsene. I analysen av skoleturene med Hvite Busser fant Kverndokk at erfaringen og budskapet elevene satt igjen med etter turen var en gjengivelse av narrativet om at elevene nå var de nye tidsvitnene, og at det var deres moralske ansvar å fortelle historien videre. Narrativet elevene satt igjen med etter reisen var dermed at kunnskapen og minnet om fortiden på en eller annen måte har en viktig funksjon i samtiden. I prosjektoppgavene elevene leverte inn etter reisen fant imidlertid Kverndokk (ibid.: 216–217) at elevene fokuserte nærmest utelukkende på Holocausts partikularitet og i liten grad reflekterte rundt hvordan og hvorfor dette var viktig med utgangspunkt i egen samtid.

Ved implementeringen av ritualiserte og tilnærmet obligatoriske minnemarkeringer som kun gjennomføres én gang av de som er invitert til å delta, blir det viktig å reflektere rundt hva det er man ønsker å oppnå med en slik markering. Tar man utgangspunkt i det universaliserte og

kosmopolitiske narrativet om Holocaust, som blant annet danner grunnlaget for anbefalingene gitt i rapporten «Det kan skje igjen ...» blir det viktig å stille spørsmål ved hvilke kompetanser det er elevene sitter igjen med etter en slik minnemarkering som fører til at de vil kunne bidra til en fremtid fri for eksempelvis antisemittisme, rasisme og hatprat. Oppnår man noe mer enn en dogmatisk tilslutning til frasen om at «vi må aldri glemme»?

8. KONKLUSJON

Artikkelen har vist at skolen har blitt ansett som en sentral aktør i traderingen av erindringen om Holocaust, hvorpå en erindring av nettopp denne partikulære fortiden skal bidra til å befeste blant annet antirasistiske holdninger og verdier. Til tross for oppfordringene og den tiltenkte samfunnsfunksjonen er det svært få skoler som markerer Holocaustdagen som en del av et kalendarisk årshjul. Holocaustdagen markeres imidlertid av organisasjoner og institusjoner som til daglig forvalter den kollektive erindringen om Holocaust og andre verdenskrig, hvor skoler og klasser inviteres til å delta. Det må imidlertid understrekes at selv om markeringene som sådan fremstår kalendariske deltar den enkelte elev på markeringene undersøkt i denne artikkelen kun én gang. Dette har sin forklaring i at markeringene tilbys ett bestemt klassetrinn, og i tilfellet på Falstad, en folkehøgskole hvor elevene går kun ett år. Markeringene blir dermed ikke etablert som en kalendarisk praksis for deltagerne.

Artikkelen har synliggjort at markeringene av Holocaustdagen som tilbys norske skoleelever skriver seg inn i den universaliserte og kosmopolitiske retorikken og minneforståelsen som i stor grad preger den kollektive erindringen om Holocaust i Norge i dag. Minnedagens opplevde mandat løses på hovedsakelig to måter: ved å gjøre koblingen mellom Holocaust og samtidens utfordringer eksplisitt, eller ved å la Holocausts partikularitet tale for seg selv, hvorpå det blir opp til deltagerne selv å reflektere seg frem til overføringsverdien av minnet om denne fortiden. Begge strategiene er imidlertid eksempler på en uni-

versalisert og kosmopolitisk historieforståelse da kontekstualiseringen og aktualiteten i samtiden er en drivkraft for at fortiden skal minnes, hvorpå erindringen igjen skal bidra i konstrueringen av en bedre fremtid.

Med bakgrunn i Beutelsbach-konsensusen og forståelsen av at elevene utvikler demokratiske verdier og holdninger ved å trenes i refleksjon og kritisk tenkning kan man imidlertid stille spørsmålsteget ved hvorvidt en obligatorisk, ritualisert erindring er forenelig med markeringens tiltenkte funksjon.

LITTERATUR

- Alexander, Jeffrey C. 2016. «Culture trauma, morality and solidarity: The social construction of ‘Holocaust’ and other mass murders» i *Thesis Eleven, Critical theory and historical sociology*. Vol 132, nr. 1. S. 3–16
- Assmann, Aleida 2008. «Transformations between History and Memory» i *Social Research*, Vol 75, nr 1. S. 49–72
- Assmann, Jan og Czaplicka, John 1995. «Collective Memory and Cultural Identity» i *The New German Critique* nr. 65. S. 125–133
- Brakstad, Ingjerd Veiden 2006. «Jødeforfølgelsene i Norge. Omtale i årene 1942–1948. Framstilling og erindring av jødeforfølgelsene i Norge under andre verdenskrig, i et utvalg aviser og illegal presse.» Masteroppgave i historie ved Universitetet i Oslo.
- Connerton, Paul 1989. *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press
- Corell, Synne 2010. *Krigens etertid, okkupasjonshistorien i norske historiebøker*. Oslo: Scandinavian Academic Press / Spartacus forlag
- Eriksen, Anne 1995. *Det var noe annet under krigen – 2. verdenskrig i norsk kollektivtradisjon*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Fondevik, Cathrin 2002: «Jødene under nazismen 1933–1945: en analyse av norske lærebøker i historie og krl-faget» Masteroppgave fra Universitetet i Bergen
- Fure, Odd-Bjørn 2014. «Developmental Societal Processes. Changing Configurations of Memories – The Case of Norway in a Compara-

- tive Perspective» i Bauerkämper, Arnd; Fure, Odd-Bjørn; Hetland, Øystein & Zimmermann, Robert (red) 2014. *From patriotic memory to a universalistic narrative? Shifts in Norwegian memory culture after 1945 in comparative perspective*. Essen: Klartext Verlag
- Geverts, Karin Kvist & Holmila, Antero 2011. «On Forgetting and Re-discovering the Holocaust in Scandinavia: introduction to the special issue on the histories and memories of the Holocaust in Scandinavia» i *Scandinavian Journal of History* vol. 36 nr. 5. S. 520–535
- Grønstad, Line Førre. 2013. «Atterhald ved minnemarkeringane. Når den offentlege sorga vert ekskluderande». I *Den offentlige sorgen. Markeringer, ritualer og religion etter 22. juli*, redigert av Aagedal, Pål Ketil Botvar, Ida Marie Høeg. S. 47–62. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gurandsrud, Erik 2005. «Telavåg I tid og rom – erindringen om et krigsherjet fiskerisamfunn» Masteroppgave i historie ved Høgskolen i Bergen & Universitetet I Bergen.
- Hellstrand, Stine 2007. «En undersøkelse av hvilke historier om Holocaust som formidles i utvalgte norske lærebøker fra perioden 1998–2007». Masteroppgave i historie ved Universitetet i Stavanger.
- Kaiser, Wolfram og Storeide, Anette Homlong 2018. «International Organizations and Holocaust Remembrance: from Europe to the World» I *International Journal of Cultural Policy* Vol. 24, nr. 6. S. 798–810
- Kverndokk, Kyrre 2006. «'För människovärde och demokrati' – en riteanalytisk lesning av Förintelsens minnesdag» i Amundsen, Arne Bugge; Hodne, Bjarne & Ohrvik, (red.) *Ritualer – Kulturhistoriske studier*. Oslo: Universitetsforlaget
- Kverndokk, Kyrre 2007. *Pilgrim, turist og elev: Norske skoleturer til døds- og konsentrasjonsleirer*. Linköping: Linköpings Universitet
- Lagrou, Pieter 1999. «Introduction» i *Studies in the social and cultural history of modern warfare: The legacy of Nazi Occupation: Patriotic Memory and National Recovery in Western Europe 1945–1965*. Cambridge: Cambridge University Press
- Lenz, Claudia 2011. «Innledning: historiekultur, historiebevissthet og historisk kompetanse» i Lenz, Claudia & Nilsen, Trond Risto (red.)

- Fortiden i Nåtiden – nye veier i formidlingen av andre verdenskrigs historie.* Oslo: Universitetsforlaget
- Lenz, Claudia 2014. «Linking Holocaust Education to Human Rights Education: A symptom of the Universalisation and Denationalization of Memory Culture in Norway» i Bauerkämper, Arnd; Fure, Odd-Bjørn; Hetland, Øystein & Zimmermann, Robert (red.) *From patriotic memory to a universalistic narrative? Shifts in Norwegian memory culture after 1945 in comparative perspective.* Essen: Klartext Verlag
- Levy, Daniel & Sznajder, Natan 2002. «Memory Unbound The Holocaust and the Formation of Cosmopolitan Memory» i *European Journal of Social Theory* Vol. 5, nr. 1. S. 87–106
- Novick, Peter 2001. *The Holocaust and collective memory – the American experience.* London: Bloomsbury Publishing.
- Nygård-Wahl, Marita 2018. «Vi må aldri glemme ... Kalendariske minnemarkeringer om jødeforfølgelsene og Holocaust i Norge». Masteroppgave i historie ved Universitetet i Bergen
- Reinhardt, Sibylle 2016. «The Beutelsbach Consensus» i *Journal of Social Science Education.* Vol. 15, nr. 2. S. 11–13
- Reitan, Jon 2016. *Møter med Holocaust. Norske perspektiver på tilintetgjørelsens historiekultur.* (Doktorgradsavhandling) NTNU, Trondheim.
- Syse, Harald 2016. «Nazisme uten antisemittisme – om fremstillingen av nazismen i norske skolebøker» i *Nytt Norsk Tidsskrift.* Vol. 33, nr. 1-2. S. 111–122
- Zerubavel, Eviatar 1981. *Hidden Rhythms – Schedules and Calendars in Social life.* Los Angeles: University of California press.
- Wertheim, David. 2012. «Remediation as a Moral Obligation: Authenticity, Memory, and Morality in representations of Anne Frank». I *Mediation, Remediation, and the Dynamics of Cultural Memory*, redigert av Erll, Astrid & Rigney, Ann. S. 150–170. Berlin/Boston: De Gruyter

KILDER:

INTERVJU:

Jacob Steenberg Thompson, lærer på FN og Internasjonal Politikk (linje) Sund Fhs 25.02.2019

Joakim Gusland, Museumspedagog ved Nordsjøfartmuseet, e-post korrespondanse 5.2.2019

TRYKTE AVISER:

Bruland, Bjarte «Moralsk historieskriving – Marte Michelet ser på historia med dagens briller» Dag og Tid, 9.11.2018

Larsen, Dag Eivind Undheim og Nilsen, Torbjørn Tumyr «Læreplan uten Holocaust», Klassekampen, 28.11.2018

Leder, «At dere tør!», Verdens Gang, 29.11.2018

Lillo-Stenberg, Hennika «De læreplanene vi hadde, var ikke ideelle», Morgenbladet 30.11.2018

Lunde, Ådne «Konsentrasjon om Holocaust», Bergens Tidende, 30.1.2004

Myksvoll, Morten «Skulen gløymmer ikkje Holocaust», Bergens Tidende, 1.12.2018

Moland, Arnfinn «Et faglig og etisk forfeilet prosjekt», Aftenposten, 14.11.2018

Michelet, Marte «Hvem eier historien om krigen», Aftenposten, 14.11.2018

Nielsen, Rune «En kan jo bli slått knockout av mindre», Bergensavisen, 8.12.2018

Aronsen, Anne og Østbø, Stein «Ble varslet om jødeaksjonene i forkant», Verdens Gang, 8.11.2018

Nikolaisen, Per-Ivar «De siste som lærer om verdenskrigene», Aftenposten 25.11.2005 (a)

Nikolaisen, Per-Ivar «Endrer historien», Aftenposten, 26.11.2006 (b)

Notis, Fædrelandsvennen 1.2.2006

Paulsen, Gro Elisabeth «Kunnskapspolitikk eller sinnelagsdidaktikk», Bergens Tidende, 27.11.2005

Pedersen, Atle «Gripende Holocaust-markering i Telavåg», Bergens Tidende 1.2.2007

Grünfeld, Nina «Antijødiske holdninger var en del av den norske kulturen. Før, under og etter krigen» Aftenposten, 23.11.2018

Tangestuen, Mats «Satser Michelet på at leserne ikke går til kildene?», Aftenposten 28.11.2018

Saaveda, Javiera «Fra idé til suksess, Bygdanytt 29.01.2019
Skuggen, Linda Helen «Tilbake til 2. verdenskrig», Bergensavisen,
27.1.2015

UPUBLISERTE KILDER:

Program for markeringen av Holocaustdagen ved Falstadsenteret 2011-
2017

Invitasjon til markering av Holocaustdagen ved Nordsjøfartmuseet:
2017 og 2018

NETTBASERTE KILDER

Eidsvåg, Inge mfl. *Det kan skje igjen – rapport fra Kunnskapsdeparte-
mentets arbeidsgruppe om antisemittisme og rasisme i skolen:*
[https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/krd/pla/2002/
0001/ddd/pdfv/157060-handlingsplan.pdf](https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/krd/pla/2002/0001/ddd/pdfv/157060-handlingsplan.pdf) (30.1.2018)

Handlingsplan mot rasisme og diskriminering 2002–2006
[https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/krd/pla/2002/000
1/ddd/pdfv/157060-handlingsplan.pdf](https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/krd/pla/2002/0001/ddd/pdfv/157060-handlingsplan.pdf) besøkt 26.2.2019

Handlingsplan mot Antisemittisme 2016-2020 [https://www.regje-
ringen.no/contentassets/16f1826b438748f1991b606f0b194ea6/8041
-handlingsplan-antisemittisme-7k.pdf](https://www.regje-
ringen.no/contentassets/16f1826b438748f1991b606f0b194ea6/8041
-handlingsplan-antisemittisme-7k.pdf) Besøkt 26.2.2019

«Beutelsbach-konsensusen»

[Lpb-bw.de/beutelsbacher-konsensus.html](http://lpb-bw.de/beutelsbacher-konsensus.html) besøkt 2.8.2019

Stockholm international Forum:

A: [http://www.d.dccam.org/Projects/Affinity/SIF/DATA/2000/page879.
html](http://www.d.dccam.org/Projects/Affinity/SIF/DATA/2000/page879.html) besøkt 16.1.2018

B: [http://www.d.dccam.org/Projects/Affinity/SIF/DATA/2000/page1192
.html](http://www.d.dccam.org/Projects/Affinity/SIF/DATA/2000/page1192.html) besøkt 16.1.2018

Holocaustremembrance.com:

A: <http://2015.holocaustremembrance.com/node/251> besøkt 5.2.2018

B: <https://www.holocaustremembrance.com/node/54> besøkt 5.2.2018

Mulo.no: <https://mulo.no/nordsjoeofartmuseet/holocaust-i-hordaland-menneske-og-kjelder/> besøkt 9.3.2019

Stortinget.no: <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Stortinget/2000-2001/010207/ordinarsporretime/1/> 4.2.2019

Sundfhs.no: <https://www.sundfhs.no/hva-er-sund-folkehogskole/#1446546271514-2adec91e-306639a4-961e33e9-1a30> 9.3.2019

Regjeringen.no:

B: https://www.regjeringen.no/contentassets/70b764ab133b4703929bdd51d0a51fc2/nm-no/pdfs/prp201820190001_kdddpdfs.pdf besøkt 5.2.2019

C: Bondevik, Kjell Magne «Tale ved Holocaust-markering» 27.1.2002: https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/tale_ved_holocaust-markering/id265493/ besøkt 15.1.2018

COE (Europarådets ministerkomite) <https://www.coe.int/en/web/history-teaching/> 18.8.2018

Falstadsenteret.no:

A: <http://falstadsenteret.no/historie/falstad-fangeleir/> besøkt 24.6.2018

B: (<http://falstadsenteret.no/historie/falstadskogen/> besøkt 11.7.2018

Holocaustdagen.blogspot.com: <http://holocaustdagen.blogspot.com/2011/01/hvorfor-er-det-viktig-markere.html#comment-form> besøkt 5.2.2019

Mulo.no: <https://mulo.no/nordsjoeofartmuseet/holocaust-i-hordaland-menneske-og-kjelder/> 26.2.2019

Un.org: <http://www.un.org/en/holocaustremembrance/bg.shtml> 4.3.2019

ABSTRACT

The Holocaust Memorial Day on January 27th has, since its establishment in Norway in 2002, been closely tied to the Norwegian primary school-system, with the Memorial Day being «mandatory» from 2002–2006 and recommended to implement the following years. This con-

nection has been justified by the idea that the knowledge about, and memory of, this specific past, is essential to transfer certain values and mindsets. In this article, the calendric commemoration of the Holocaust and the implementations of the International Holocaust Memorial Day in Norwegian schools is explored. Does Norwegian schools commemorate this day, and how? What are the expected outcomes of implementing calendric, ritual commemorations at Norwegian schools, and how are these wanted outcomes visible for the students and pupils participating in the commemoration? My research has found that unexpectedly few Norwegian schools commemorate this day despite previous injunctions and recommendations. Therefore, this article is based upon the commemorations initiated by Nordsjøfartmuseet and Falstadsenteret. These are two institutions that in their daily work manage and safeguard the collective memory of the Holocaust and the Second World War.

Keywords

Collective memory, Commemoration, Holocaust Memorial Day, Rituals, Education